

УДК 347.73

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v108.2025.21>

О. В. Шарафін

ORCID: 0009-0009-1602-6866

ПАРАДИГМА ДІАЛОГІЧНОСТІ ЯК СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ФУНДАМЕНТ ПІЗНАННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ МЕДІАЦІЇ

Постановка проблеми. У сучасній юридичній науці, попри зростаючий інтерес до медіації як ефективного механізму вирішення спорів, її глибинна правова природа часто розглядається переважно крізь призму процесуальних або інструментальних аспектів. Недостатньо дослідженими залишається її діалогічна сутність, яка є онтологічно вкоріненою в людське буття. Це призводить до обмеженого розуміння потенціалу медіації як явища, що виходить за межі суто комунікативного акту. Відсутність ґрунтовного світоглядно-методологічного обґрунтування парадигми діалогічності, її еволюції та застосування у правовій сфері, перешкоджає повноцінному пізнанню правової природи медіації та обмежує перспективи її подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських вчених значний внесок у розвиток теорії та практики медіації зробили такі дослідники, як Мазаракі Н.А. Коноваленко Д. Н. Ковалко, Н. Крестовська, Ю. Притика, Л. Романадзе, А. Біцай, Л. Бурова, Н. Вознюк, В. Землянська, С. Йосипенко, О. Перепада та інші.

Особливе місце у вивченні глибинних аспектів медіації належить науковим розробкам Р. Гаврилук та П. С. Пацурківського. Їхні праці, зокрема, значно поглибили розуміння діалогічної природи медіації. Їхній доробок став фундаментальною основою для осмислення світоглядно-методологічних засад медіації.

Водночас, попри значну кількість публікацій, комплексна оцінка парадигми діалогічності як універсального світоглядно-методологічного фундаменту пізнання правової природи медіації залишається недостатньо висвітленою. Існуючі дослідження, як правило, зосереджуються на окремих аспектах діалогу або медіації, не інтегруючи їх у цілісну філософсько-методологічну парадигму.

Мета статті. Поглибити теоретико-методологічні засади пізнання правової природи діалогічності медіації шляхом комплексного аналізу парадигми діалогічності як універсального світоглядного підходу, простежити її еволюцію та обґрунтувати її значення для сучасності.

Завдання статті. 1. Проаналізувати витоки та еволюцію парадигми діалогічності, з акцентом на ключових концепціях, що сформували її світоглядно-методологічний потенціал. 2. Обґрунтувати методологічне значення парадигми діалогічності для пізнання правової природи медіації.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ, характеризується складністю суспільних відносин та множинністю світоглядних позицій, що становить перед юридичною наукою та практикою нові виклики. Традиційні монологічні підходи до праворозуміння та вирішення суперечок, що часто фокусуються на імперативному характері норм та односторонньому вирішенні конфліктів, виявляються

недостатніми для ефективного реагування на динаміку соціальних змін. У цьому контексті особливої значущості набувають концепції, здатні запропонувати глибоке осмислення людської взаємодії та її впливу на правові явища.

Вихідним пунктом для осмислення поняття «парадигма» традиційно слугує праця Томаса Куна «Структура наукових революцій». Кун визначав парадигму як те, що «об'єднує членів наукового співтовариства, і, навпаки, наукове співтовариство складається з людей, що визнають парадигму» [1, р.11]. В контексті своїх досліджень він також використовував термін «дисциплінарна матриця», що відображає приналежність учених до певної наукової дисципліни та складається з упорядкованих структурних наукових елементів.

Таким чином, парадигма, за Куном, є не просто сукупністю теорій чи гіпотез, а цілісною системою переконань, цінностей, методологічних приписів, що поділяється науковою спільнотою та визначає характер наукового дослідження. Вона формує «нормальну науку», встановлюючи, які проблеми є належними для вивчення, які методи допустимі та які критерії використовуються для оцінки результатів. Для правознавства це означає, що певна парадигма визначає, які правові явища варто досліджувати, як їх інтерпретувати та оцінювати їхню ефективність.

Семюел Гантінгтон, розвиваючи ідеї Куна, підкреслював, що категорія парадигми надає досліднику «прояснюючу лінзу для проникнення в природу явища, що ним пізнається» [2, р. 16]. Ця «лінза» дозволяє не просто збирати емпіричні дані, а інтерпретувати їх у межах певної концептуальної рамки, виявляючи приховані зв'язки, глибинні смисли та динаміку розвитку об'єкта дослідження. У західній науковій традиції термін «парадигма» активно використовується для аналізу правових явищ, пропонуючи всеохоплюючі моделі для розуміння правової реальності.

Парадигма діалогічності виступає саме такою «прояснюючою лінзою», яка дозволяє глибше та ґрунтовніше досягнути природу людської взаємодії, особливо у сфері права та медіації. Вона виходить за межі суто лінгвістичного чи комунікаційного розуміння діалогу як простого обміну репліками. Навпаки, парадигма діалогічності передбачає глибоке усвідомлення того, що людське буття, мислення, спілкування і сама медіація є принципово діалогічними за своєю суттю. Ця парадигма розглядає реальність як таку, що постійно конструюється та переосмислюється у процесі взаємодії між множинними свідомостями, цінностями та інтересам.

Методологічна значущість парадигми діалогічності для розуміння сутності медіації є центральною тезою сучасних наукових розвідок. Вона стверджує діалог як фундаментальну рамку, що зумовлює саме бачення та осмислення медіаційного процесу. Цей «ключ» дозволяє досліднику проникнути у приховані аспекти медіації, виявити її глибинні механізми та зрозуміти, чому вона функціонує саме так, а не інакше. Він відкриває шлях до усвідомлення того, що медіація є не просто набором процедур чи технік, а динамічною системою, що ґрунтується на взаємодії множинних реальностей, де комунікація є основою для їхньої трансформації. Саме через парадигму діалогічності стає можливим досягнути, що процес медіації є не лінійним пошуком компромісу, а складною взаємодією зовнішніх та внутрішніх діалогічних вимірів, які спільно формують новий соціальний простір та сприяють відновленню справедливості.

Саме тому, відповідно до висновку Р. Гаврилук, медіація розкривається як явище подвійної правової природи: «Медіація має подвійну правову природу, оскільки, по-перше, є породженням основоположного (потребового) способу співбуття індивідів у соціумі, а по-друге, – системою взаємопов'язаних правових зобов'язань, за допомогою яких утворюється замирене суспільне середовище. Її можна визначити як взаємний правовий самозахист індивідів» [3, с. 16].

З огляду на таку фундаментальну роль парадигми діалогічності в пізнанні природи медіації, стає очевидною необхідність простежити її історичний розвиток. Лише ретроспективний аналіз дозволить повною мірою збагнути, як ідеї діалогу еволюціонували крізь століття, набуваючи нових смислів та форм, і як вони зрештою заклали світоглядні та методологічні засади для сучасної медіації як правового та соціального феномену.

Історичні витоки парадигми діалогічності сягають глибокої давнини. Її перші фундаментальні прояви можна знайти у філософії Давньої Греції, яка заклала світоглядні основи для розуміння взаємодії, істини та справедливості. Саме там діалог був не просто формою спілкування, а центральним методом пізнання та філософського дослідження. Особливе місце тут посідає сократівський діалог, який виходив за межі простого обміну інформацією. Сократ використовував його як інструмент майевтики, тобто, «повивального мистецтва, спрямованого на виявлення істини, прихованої в свідомості співрозмовника [4, с. 354].

Платон, у свою чергу, розвинув сократівський підхід, надавши діалогу форму художнього та філософського твору. У його «Діалогах» ми бачимо евристичний потенціал спільної розмови для пошуку нових істин та формування обґрунтованих висновків. Він вірив, що лише через діалог, який вимагає критичної оцінки власних поглядів, можливо досягти істинного знання. За Платоном «Сократ практично нікого й нічому не навчає, не виголошує «готових істин», не поводить і як пророк. Він просто втягує кожного співбесідника у своєрідний інтелектуальний «агон» (змагання), аби виявити не фізичну силу, могутність його м'язів, а продемонструвати його суто духовну, інтелектуальну міць, непоборні логічні аргументи, що здатні подолати будь-які перешкоди» [5, с. 7].

На жаль, у період Середньовіччя парадигма діалогічності виявилася значною мірою не актуальною, а її розвиток був призупинений. Домінування теологічної думки, що ґрунтувалася на Божественному одкровенні, авторитеті Святого Письма та церковної догми, не залишало місця для вільного діалогу та пошуку істини через раціональну взаємодію. Методи пізнання людини та світу загалом були зведені до Божественного одкровення. Відродження інтересу до діалогічності можна простежити лише з XIX століття, що було зумовлено кардинальними змінами у науковій парадигмі, філософському осмисленні людини та розвитком індивідуалізму. Ключову роль у цьому відіграла філософія Серена К'єркегора, якого часто називають батьком екзистенціалізму. К'єркегор, критикуючи спроби охопити весь світ у рамках раціонального пізнання, наголошував на унікальності, неповторності та пріоритеті конкретного індивіда [6, с. 19].

На початку XX століття парадигма діалогічності отримала свій новий, глибокий та онтологічний розвиток, який суттєво змінив уявлення про людське буття

та взаємодію. Це стало фундаментом для осмислення нових підходів до вирішення конфліктів та розуміння правових відносин. Одним із центральних мислителів, що сформулював цілісне вчення про онтологічну діалогічність людини, є Мартін Бубер. Його знакова праця «Я і Ти», видана у 1923 році, стала, «філософською поемою про людину», що відкрила новий вимір у філософії діалогу. Важливо зазначити, що світогляд Бубера формувався під значним впливом хасидизму, єврейської містичної традиції, яка є глибоко діалогічною за своєю суттю, наголошуючи на важливості особистісної зустрічі та присутності у відносинах з Богом, світом і людьми. Також значний вплив на нього мали ідеї австрійського філософа Фердинанда Ебнера, зокрема його теза: «Я пізнаю себе як духовну істоту тільки і винятково через віднесення до іншої людини» [7, с.30-33], що допомогло Буберу здійснити фундаментальне розрізнення між «Я» і «Ти».

Бубер стверджує, що людське буття розкривається у двох основних типах відношень зі світом та іншими людьми: «Я-Воно» та «Я-Ти». Відношення «Я-Воно» характеризується функціональним, об'єктивуючим ставленням. У цьому відношенні Інший (чи світ) сприймається як об'єкт пізнання, використання, маніпуляції або аналізу. «Воно» є чимось, що можна вивчити, класифікувати, контролювати або використати для власних потреб. Бубер визнавав необхідність такого ставлення для повсякденного функціонування, науково-технічного прогресу та об'єктивного пізнання. Однак він підкреслював, що домінування «Я-Воно» відношення веде до фрагментації світу, відчуження людини від себе, від інших та від справжнього сенсу існування. З точки зору права, традиційний судовий процес, з його фокусом на об'єктивізації сторін (позивач-відповідач), доказах та формальних претензіях, часто функціонує переважно у площині «Я-Воно», де сторони сприймають одна одну як джерело проблеми, а не як унікальні особистості з власними потребами.

Відношення «Я-Ти», на противагу, є справжнім, глибинним діалогом, що передбачає зустріч двох суб'єктів у їхній неповторності та унікальності. У цьому відношенні «Ти» сприймається не як об'єкт, а як рівноцінний, самостійний «Інший», з яким можлива безпосередня взаємодія. Відношення «Я-Ти» є відкритим, не прагне до використання чи контролю – воно прагне до взаємного визнання. Бубер стверджував: «Я стаю Я, співвідносячи себе з Ти» [8, с. 45–47]. Це означає, що людина може повною мірою реалізувати свою справжню сутність лише через зустріч з «Ти». Це відношення має універсальний характер, реалізуючись не лише між людьми, а й у взаємодії з природою та «духовними сутностями», проте найбільшу повноту воно знаходить саме у міжособистісних відносинах.

Концепція Бубера надає глибоку філософську та онтологічну основу для розуміння правової природи діалогічності медіації. Вона підкреслює необхідність трансформації відносин саме до суб'єкт-суб'єктних, що є центральним для ефективності медіаційного процесу. З правової точки зору, медіація, на відміну від імперативних форм судового процесу, прагне активно трансформувати відношення «Я-Воно» у відношення «Я-Ти». Вона створює умови для справжнього діалогу, де сторони, перш за все, можуть бачити одна в одній унікальні особистості з власними потребами та переживаннями, а не лише юридичних опонентів. Це сприяє не просто пошуку компромісу, а глибинному переосмисленню власних потреб та інтересів у умовах взаємної поваги та відкритості.

Значне поглиблення та етико-онтологічний поворот у розумінні парадигми діалогічності здійснив Еммануель Левінас. Його філософія відходить від традиційного фокусу на онтології та акцентує на первинності етики. На думку Левінаса, не питання буття, а саме зустріч з Іншим є фундаментальною подією, що закладає основу людського існування та виступає джерелом моральної відповідальності [9, с. 70–75]. Така думка є надзвичайно важливою для осмислення глибинної сутності медіації, розкриваючи її як процес, що виходить за межі суто правових чи комунікативних рамок, і набуває істотної морально-етичної ваги.

Ключовою для етичної філософії Левінаса є концепція «Обличчя Іншого». Він трактує Обличчя не як об'єкт мого сприйняття чи пізнання, а як прояв абсолютної незвідності Іншого, його радикальної відмінності від мого «Я». Досвід Обличчя – це невербальний, але первісний заклик, що спонукає до відповідальності. Левінас стверджує, що «доступ до обличчя є одразу етичним», оскільки сама поява Іншого одразу встановлює асиметричні відносини, де «Я» виявляється первинно відповідальним за «Ти».

Філософія Левінаса обґрунтовує, що медіація є не просто ефективним інструментом врегулювання спорів, а процесом, що має глибоке етичне ядро. Вона створює унікальний простір, де сторони конфлікту можуть здійснити автентичну «зустріч з обличчям» Іншого, усвідомивши його унікальність, вразливість та неповторність. Це усвідомлення, що виникає з первинного етичного імперативу Обличчя, породжує асиметричну відповідальність і внутрішню готовність до порозуміння, яка перевершує суто прагматичні міркування чи формальні правові норми, впливаючи з етичної сутності міжлюдських відносин.

Ці концепції фундаментально обґрунтовують, що діалог є не просто комунікативним актом, а сутнісним принципом буття та джерелом моральної і правової відповідальності. Саме цей потужний філософський спадок дозволяє розглядати медіацію не як ситуативну процедуру, а як унікальний правовий феномен, вкорінений у діалогічну природу людини, що здатен долати конфлікти шляхом відновлення суб'єктності та конструювання справедливості у відносинах між її учасниками.

Висновки. У процесі аналізу було простежено філософські витоки та еволюцію парадигми діалогічності від античних часів до сучасності. Відродження інтересу до діалогічності розпочалося у XIX столітті з філософії. У статті було обґрунтовано методологічне значення парадигми діалогічності для пізнання правової природи медіації. Показано, що діалогічність дозволяє вийти за межі суто функціонального чи процедурного розуміння медіації, розкриваючи її як механізм, що глибоко вкорінений в онтологічну та етичну природу людської взаємодії. Концепція Мартіна Бубера «Я і Ти» надає онтологічну основу для розуміння медіації як простору, де відбувається трансформація відносин від об'єктивуючих («Я-Воно») до суб'єкт-суб'єктних («Я-Ти»), що є передумовою для справжнього діалогу та відновлення суб'єктності сторін у правовому спорі. Етична філософія Еммануеля Левінаса обґрунтовує, що медіація створює унікальні умови для «зустрічі з обличчям» Іншого, породжуючи первинну, асиметричну відповідальність та етичну готовність до порозуміння, яка виходить за межі прагматичних чи формальних правових міркувань. Таким чином, діалогічність як світоглядна та методологічна платформа

сприяє переосмисленню традиційних моделей правосуддя, де панує односторонній імператив, і утверджує mediaцію як унікальний механізм конструювання справедливості, що ґрунтується на взаємному визнанні, відповідальності та автентичному діалозі між суб'єктами права.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у поглибленні аналізу імплементації цих філософсько-діалогічних засад у конкретні практики mediaції в Україні, а також у вивченні впливу діалогічності на формування правової культури суспільства.

Література

1. Thomas S. Kuhn. The Structure of Scientific Revolutions. Second Edition, Enlarged. International Encyclopedia of Unified Science. Chicago : The University of Chicago Press. 1970.
2. Samuel P Huntington, The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. Penguin Book, 1997. 368 p.
3. Руслана Гаврилук. Правова природа mediaції як вислід буттєвих властивостей людини. *Право України*. 2018. № 3. С. 140.
4. М. Булатов. Майєстика // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. ред. кол.) та ін ; Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України. – Київ : Абрис, 2002. – С. 354. – 742 с. – 1000 екз. – ББК 87я2. – ISBN 966-531-128-X.
5. Володимир Кондзьолка. Платон: філософія добра // Платон. Діалоги. Видання друге. Пер. з давньогрецької Й. Кобів, І. Головач, Д. Коваль, Т. Лучук, Ю. Мушак. Київ : Основи, 1999. С. 7.
6. Ян. А. Ключовський. Філософія діалогу / пер. з польської Катерини Рассудіної. – К.: Дух і літера, 2013. – 224 с.
7. Ebner F. Das Wort und die geistigen Realitäten. Pneumatologische Fragmente. – Wien-Berlin: Lit Verlag, 2009.
8. Мартін Бубер. Я і Ти. Шлях людини за хасидським вченням. Пер. з нім. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. – 272 с.
9. Ethique et infini, (dialogues d'Emmanuel Levinas et Philippe Nemo), Paris, Fayard, coll. "L'Espace intérieur", 1982.

Анотація

Шарафін О. В. Парадигма діалогічності як світоглядно-методологічний фундамент пізнання правової природи mediaції. – Стаття.

Стаття присвячена комплексному аналізу парадигми діалогічності як універсального світоглядно-методологічного фундаменту пізнання правової природи mediaції. Дослідження актуалізує необхідність виходу за межі суто процесуальних підходів до розуміння mediaції, акцентуючи на її онтологічних та етичних засадах, що є критично важливим для адекватного осмислення сучасних правових феноменів. У роботі аналізується еволюція ідеї діалогічності від античності, де сократівський діалог та праці Платона закладали основи пізнання істини через взаємну комунікацію та інтелектуальне змагання, до її призупинення та занепаду у Середньовіччі через домінування догматичної теологічної думки, що обмежувала індивідуальну рефлексію. Детально простежується відродження діалогічності у XIX столітті завдяки філософії Серена К'єркегора, який наголошував на унікальності індивіда та важливості внутрішнього діалогу для самопізнання, та Людвіга Феербаха, який підкреслив, що людська сутність розкривається виключно у взаємодії з Іншим. Особлива увага приділяється глибинному осмисленню парадигми діалогічності у XX столітті, зокрема концепціям Мартіна Бубера про відносини «Я-Воно» та «Я-Ти», що забезпечують фундаментальну онтологічну основу для трансформації традиційних правових відносин. Розкрито, як філософія Еммануеля Левінаса з її ідеєю первинності етики та «Обличчя Іншого» обґрунтовує глибинне етичне підґрунтя mediaції, що породжує первинну, асиметричну відповідальність та внутрішню готовність до порозуміння, яка перевершує суто прагматичні міркування чи формальні правові норми, випливаючи з етичної сутності міжлюдських відносин. Обґрунтовується, що діалогічність дозволяє системно переосмислити традиційні монологічні моделі правосуддя, де панує односторонній імператив, утверджуючи mediaцію як унікальний механізм конструювання справедливості, що базується на взаємному визнанні, відповідальності та автентичному

діалозі між суб'єктами права, сприяючи відновленню порушених відносин та формуванню нового, замиреного соціального середовища, що є квінтесенцією діалогічного праворозуміння.

Ключові слова: медіація, діалогічність, парадигма діалогічності, правова природа діалогічності медіації, діалогічність медіації.

Summary

Sharafin O. V. The paradigm of dialogicality as a worldview and methodological foundation for understanding the legal nature of mediation. – Article.

The article is dedicated to a comprehensive analysis of the paradigm of dialogicality as a universal worldview and methodological foundation for understanding the legal nature of mediation. The research highlights the need to move beyond purely procedural approaches to understanding mediation, emphasizing its ontological and ethical principles, which are critically important for an adequate comprehension of contemporary legal phenomena. The work analyzes the evolution of the idea of dialogicality from Antiquity, where Socratic dialogue and the works of Plato laid the foundations for knowing the truth through mutual communication and intellectual competition, to its suspension and decline in the Middle Ages due to the dominance of dogmatic theological thought that limited individual reflection. The article traces in detail the revival of dialogicality in the 19th century through the philosophy of Søren Kierkegaard, who emphasized the uniqueness of the individual and the importance of internal dialogue for self-knowledge, and Ludwig Feuerbach, who stressed that human essence is revealed exclusively in interaction with the Other. Particular attention is paid to the in-depth philosophical understanding of the paradigm of dialogicality in the 20th century, notably the concepts of Martin Buber regarding the «I-It» and «I-Thou» relations, which provide a fundamental ontological basis for the transformation of traditional legal relations. It is revealed how the philosophy of Emmanuel Levinas, with its idea of the primacy of ethics and the «Face of the Other,» substantiates the profound ethical foundation of mediation, giving rise to primary, asymmetric responsibility and an internal readiness for mutual understanding that surpasses purely pragmatic considerations or formal legal norms, stemming from the ethical essence of interpersonal relations. It is argued that dialogicality allows for a systemic re-evaluation of traditional monological models of justice, where a unilateral imperative prevails. It asserts mediation as a unique mechanism for constructing justice based on mutual recognition, responsibility, and authentic dialogue between legal subjects, facilitating the restoration of damaged relations and the formation of a new, reconciled social environment, which is the quintessence of dialogical legal understanding.

Key words: mediation, dialogicality, paradigm of dialogicality, legal nature of mediation's dialogicality, dialogicality of mediation.

Дата першого надходження рукопису до видання: 12.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 09.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025